

Mâlik B. Enes'in Muvatta'ı Üzerine Mülâhazalar | Zehra Yıldırım

İDE AKADEMİ | DÖNEM ÖDEVİ 2020-2021

Asıl ismi Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795) olan İmam Mâlik, hassaten Mâliki mezhebinin kurucusu olma vasfı ile İslam düşünce tarihinde hicrî II. asrın önde gelen isimlerinden olmuştur. Güçlü bir müçtehid ve muhaddis olması İmam Mâlik'in mezhep kurucu vasfı haiz olmasında etkilidir. İlk İslam devletinin inşâ edildiği Medine'de doğmuş ve ömrünü burada tamamlamıştır. Kendisi tebeü't-tabiinden olan İmam Mâlik, hadis ilmini tabiin alimi Abdullah b. Hürmüz el-A'rec'den (ö. 117/735) tahsil ederken, fıkıh ilmini Rebî'atürre'y'den (ö. 136/753 [?]) tahsil etmiştir. Daha sonraları İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742), Nâfi (ö. 117/735), Hişâm b. Urve (ö. 146/763) gibi tabiin ve tebeü't-tabiîn alimlerinin ders halkalarında bulunmuştur. [1] Eğitimini dönemin önemli isimlerinden tahsil ettikten sonra daha henüz yirmili yaşlarda Mescid-i Nebevî'de muallim minderine oturması, İmam Mâlik'in zekî ve bir o kadar da gayretli olduğuna işaret etmektedir. İmam Mâlik'in görüşlerinin İslam coğrafyasına yayılmasında etkisi olan talebelerinin başında Abdullah b. Vehb (ö. 197/813) ve Abdurrahman b. Kâsım ((ö. 191/806)) gelmektedir. Abdullah b. Vehb mezhebin görüşlerini Mısır'da yayılmasını sağlarken, Kuzey Afrika'da da Ziyâd b. Abdurrahman el-Kurtubî ve Yahyâ el-Leysî (ö. 234/849) bu görevi ifa etmiştir. [2]

İmam Mâlik seksendört yıllık hayatı süresinde sekiz Emevî halifesi ve beş Abbasî halifesi devrinde yaşamış biri olarak, siyasi olaylara ve kişilere karşı mesafeli olmayı ve devlete isyan edenlerin tavrını doğru bulmayarak devlet erbabına hayrı tavsiye etmek gerektiğini prensip edinmiştir. [3] Emevî halifesi Cafer el-Mansûr (ö. 158) İmam Mâlik'ten derlediği fetvaları-hadisleri kısaca bütün ilmi birikimini bütün beldelere dağıtarak, onunla amel edilmesini emredeceği bir kitap haline getirmesini talep etmiştir. [4] İmam Mâlik ise Mansur'un bu talebini, var olan uygulamaların şehirlere göre farklılık gösterebileceği ve bu durumun ilmî çeşitliliğin azalmasına neden olabileceği gerekçesiyle kabul etmemiştir. [5] Nitekim kendisinin de bir insan olarak pek tabii yanılma payının olduğu ve bu durumda kitaba ya da sünnete uymayan görüşlerinin reddedilmesinin gerekliliği, eseri Muvatta 'yı yazarken uzun yıllar üzerinde hassas ve titiz bir şekilde çalışmasından anlaşılabilmektedir.

Ömrü ilimlerin teşekkül ettiği tedvin asrının ilk yarısına (I.-III. hicrî) denk gelen İmam Mâlik, aynı zamanda Hicaz merkezli ehl-i hadis ile Irak merkezli ehl-i re'y ekollerinden, Medine ahalisinden olması ve hadis cem'î ameliyesinde bulunması sebebiyle ehl-i hadis ekolü içerisinde konumlandırılmıştır. Bu iki ekol muamelata dair fikhî çıkarımlar yapmak suretiyle hadis ya da re'yden birini diğerine göre öncelemiştir diyebiliriz fakat birbirlerini yok saymışlardır demek büyük haksızlık olacaktır. Dolayısıyla İmam Mâlik'in ehl-i hadis ekolünden olması onun re'y'i ihmal ettiği anlamına gelmemektedir. Nitekim Muvatta adlı eserinin birçok yerinde re'y ile alakalı atıflar vardır. İbn Kuteybe (ö. 276/889) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) İmam Mâlik'i re'y ehli arasında zikretmişlerdir. [6]

İmam Mâlik'e nisbet edilen eserlerin içerisinde en muteber olanı Muvatta 'dır. Bunun dışında Kaderiyye'nin fikirlerine red mahiyetinde bir risale, Naff'nin kendisinden naklettiği nücum ve ayın menzillerine dair bir eser ve Abdullah b. Abdülcilil el-Mahzûmî'den rivayetle kadırlara yazdığı bir risale kaleme almıştır. Tefsire dair rivayetleri de kaynaklardan toplanmak suretiyle yayınlanmıştır. [7]

Bir muhaddis ve fakih olarak İmam Mâlik'e atfedilen eserlerin en önemlisi olarak Muvatta , hadis ve fıkıh kaynağı olarak talebelerinin rivayet etmesiyle bugüne kadar ulaşmıştır. Yüzlerce kişinin rivayet ettiği nakledilen eserin bugün elimize ulaşan dokuz nüshası bulunmaktadır. [8] Yazılma sebebiyle alakalı gerek klasik kaynaklarda gerekse de müsteşriklerin eserlerinde çeşitli iddialar gündeme getirilmiş fakat herhangi birinin kesinliği konusunda mutabık kalınamamıştır. [9] Aynı zamanda Muvatta 'nın birçok şerhi bulunmaktadır. Şârihlerin bir kısmı Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805) rivayetini esas alırken bir kısmı da Yahya b. Yahya el-Leysî (ö. 234/849) rivayetini esas almışlardır. İbn Abdülber en-Nemerî (ö. 463/1071), Ebû'l Velîd

el-Bâcî (ö. 474/1081), Ebû Bekir İbnü'l Arabî (ö. 543/1148), Suyutî (ö. 911/1505), Şah Veliyullah ed-Dihlevî (ö. 1176/1762), Muhammed Tâhir b. Âşûr (1879-1973) gibi meşhur alimler Muvatta 'ya şerh yazanlar arasındadır. [10]

İmam Mâlik'in hadislerin tedvininde ve tasnifinde örnek teşkil eden bu eserinde, fikhî meseleler yoğun olarak işlenmiş ve hadisler bunlara göre tasnif edilmiştir. Bablar fikhî hükümleri içerecek surette;"نع يهتد باب" [11] "داسنل لتق"

"هيف كشي يذل مويلا ماريص" [12] örneklerinde olduğu gibi isimlendirilmiştir. İmam Mâlik hadislerin yanı sıra sahabe görüş ve fetvalarına, tabiinin içtihatlarına, Medine ehlinin uygulamalarına (amel-i ehl-i Medîne) [13] yer vermesinin yanı sıra hadislerin şerhi esnasında kendi görüşlerine de yer vermiştir. [14] Bu manada hadis ve fikhî cem etmesi bakımından Muvatta, bir hadis kitabı olmakla birlikte bir fikhî kitabı hüviyeti de taşımaktadır. Buna göre, ilk müstakil usul eseri olarak zikredilen Şafii'nin (ö. 204/820) er-Risâle 'sinden daha önce yazılmış bir usul kaynağı olarak değerlendirilmesi de imkân dahilindedir. Bu bakımdan diğer hadis kitaplarından da ayrı bir yerde durmaktadır.

İbnü'l Kassâr'a (ö. 397/1007) göre İmam Mâlik usulde kitap, sünnet, icmâ ve kıyası (istidlal ve istinbat) esas alırken, Kâdî İyâz'a (ö. 544/1149) göre kitap, sünnet; kitap ve mütevatir sünnet bulunmayınca da icmâ sonra kıyası esas almaktadır. İmam Mâlik için 'sahabe kavli' sünnet dairesi içerisinde değerlendirildiği için eseri Muvatta 'da hadislerin yanı sıra onların sözlerine de yer vermektedir. [15] Aynı zamanda istinbatta da fakih sahabelerin görüşlerine büyük önem atfetmektedir. [16]

İmam Mâlik'in eseri Muvatta 'da zikrettiği icmâdan kasıt, Medine ulemasının bir meseledeki ittifakıdır. Ona göre icmân dayanağı Kur'an ve sünnettir. Mâlikî alimler ittifakla, icmâ mütevatir sünnet seviyesinde gördüklerinden bunu ahad haber ve kıyasa tercih etmektedirler. [17] Muvatta 'da Medine icmâ'nın bulunmadığı yerlerde "bizim görüşümüze nazaran", "bu beldemizde üzerinde icmâ' olunan şeydir" ya da "bu bizde ihtilaf olunmamış bir sünnettir" gibi ifadeler kullanması, İmam Mâlik'in esasında Hicaz mektebi olarak sadece ehl-i hadis ekolünü temsil ediyormuş gibi serdedilmesine karşılık, re'ydin de Medine amelinden ayrılmamak kaydıyla, amelî hayatla alakalı meselelerde oldukça istifade ettiğini göstermektedir. Ayrıca İmam Mâlik Muvatta 'nda 'sünnet' kavramına bilinenin dışında 'Medine ulemasının metodu/yolu' anlamına gelecek manayı da hamletmektedir. [18]

Bir meselede nas, Medine icmâ ve sahabe fetvası yoksa İmam Mâlik bu durumda kıyasa başvurmuştur. Bazı kuvvetli kıyasları zannî naslara tercih ettiği de olmuştur. Fakat kıyas ile maslahat çeliştiğinde ise maslahatı esas alarak usulde kıyasın illetini tespit etmek için maslahata önem vermiştir. Kıyasın uygulamasında zorluk doğarsa da onu terkederek istihsana başvurmak gerektiğini savunmuştur. İmam Mâlik'e usulünde istihsanın önemini vurgulayan "ilmin onda dokuzu istihsandır" sözü atfedilmektedir. [19]

İmam Mâlik usulde Mâlikiliği diğer mezheplerden ayıran mesâlih-i mürsele diğer adıyla istislâh metodunu da kullanmıştır. Bu metodun delil olarak kullanılması, dinin kesin hükümlerine ve diğer kesin delillere aykırı olmaması gibi belli şartlara bağlanmıştır. Hadisleri Medine ehlinin tatbikine ve mesâlih-i mürseleye göre açıklamaya özen göstermiştir. Sedd-i zerâi' ise maslahatın gerçekleşmesi noktasında İmam Mâlik için önemli bir yerde durmaktadır. [20] Bu bağlamda, fikhî usulünün tüm meselelerine değindiği Muvatta 'da İmam Mâlik kitabına, fikhî tarihi açısından bir ilk olma özelliği kazandırmıştır diyebiliriz.

İmam Mâlik'in Ebû Hanîfe(ö. 150/767) ile hac vakitlerinde görüştüğü ve onunla ilmî mukabelelerde bulunduğu da rivayetler arasındadır. Daha sonraki Mâlikî imamlar İmam Mâlik'in fikhında Ebû Hanîfe'nin etkisini görmüş olacaklar ki, bir meselede İmam Mâlik'ten rivayet bulamadıklarında Ebû Hanîfe'nin sözü ile amel etmeyi tercih etmişlerdir. [21] Bu manada iki mezhep arasındaki farklılıkları coğrafi ve bölgesel olarak değerlendirerek, usuldeki farklılıkları ise ihtilaf değil zenginlik olarak addetmek daha doğru olacaktır.

Velhasıl, Muvatta için ehl-i sünnet çerçevesinde yazılmış ilk hadis ve fıkıh usulü kitabı demek mümkündür. İzah edildiği üzere İmam Mâlik, sırasıyla naklettiği merfu', mevkuf ve maktu hadisleri fıkıh usulü çerçevesinde tertipleyip istılahı buna uygun seçmiştir. [22] Kullandığı bazı kavramların dönemi ve maksadı itibarıyla hala tartışmaya açık olduğu inkâr edilmemektedir. Dolayısıyla Muvatta , sadece Mâlikî düşünce sistemi içerisinde değil, aynı zamanda bütün bir İslam düşünce geleneği içerisinde de hem muhtevası hem de muhtevasının sonraki dönemlere etkisi bakımından oldukça önemli bir konuma sahiptir. Mâlikî mezhebine mensup ülkelerin akademi hayatında büyük iltifat görerek çokça çalışılan bu eser, Türkiye akademisi içerisinde de üzerinde daha fazla disiplinler arası çalışılmayı ziyadesiyle hak etmektedir.

KAYNAKÇA

Bardakoğlu, Ali, "İstihsan", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 23, ss. 339-347.

Dönmez, İbrahim Kâfi, "Amel-i Ehl-i Medîne", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 3, ss. 21-25.

Hâlidî, Semâin, "Menhecu Fıkhiyyu li'l-İmam Mâlik fî Muvatta'", İslâm Hukuku Araştırmalar Dergisi , Sayı: IX, s. 295-312, Konya, 2007.

Kandemir, M. Yaşar, "Muvatta", TDV İslâm Ansiklopedisi , c. 31, ss. 416-418.

Karaman, Hayreddin, İslâm Hukuk Tarihi , İz Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Kılıçer, M. Esat, "Büyük İslam Bilginlerinden İmam-ı Mâlik b. Enes", Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, 8. Cilt, 80-81. sayı, Ocak-Şubat 1969, ss. 26-28.

Mâlik, b. Enes Ebî Abdullah, el-Muvatta' (Rivâyetu Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî, I-II), Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1997.

Oral, Kenan, "Muvatta' Ne Zaman Yazıldı?", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi , 2020, cilt: XX, sayı: 2, ss. 903-932.

Özdemir, Recep, "İmam Mâlik'in Muvatta'ı Üzerine", Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi , 19. Cilt, Haziran, 2017/1, ss. 99-125.

Özdemir, Recep, "İslam Hukuku Tarihi Açısından Muvatta'ın Konumu", I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Asos Congress Bildiri Kitabı , 13-14-15 Ekim 2016, ss. 2164-2173.

Özel, Ahmet, "Mâlik b. Enes" TDV İslâm Ansiklopedisi, c.27, ss. 506-507.

Yusuf Guraya, Muhammed, "Mâlik b. Enes'in Muvatta'nın Telifine Dair Tarihî Arka Plân", Çev. Rahile Kızılkaya Yılmaz, Hadis Tetkikleri Dergisi , 2020, cilt: XVIII, sayı: 1, ss. 135-146.

Zorlu, Cem, "İmam Mâlik ve Siyasî Otorite", Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim] , 2006, cilt: VI, sayı: 2, ss. 7-20.

*Muhammed V Üniversitesi, Edebiyat ve İnsanî İlimler Fakültesi, Doktora Öğrencisi. [1] Özel, Ahmet, "Mâlik b. Enes", TDV İslâm Ansiklopedisi , c.27, ss. 506-507.

*Muhammed V Üniversitesi, Edebiyat ve İnsanî İlimler Fakültesi, Doktora Öğrencisi.

[1] Özel, Ahmet, "Mâlik b. Enes", TDV İslâm Ansiklopedisi , c.27, ss. 506-507.

[2] Özel, "Mâlik b. Enes", s. 507.

[3] Zorlu, Cem, "İmam Mâlik ve Siyasî Otorite", Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim] , 2006, cilt: VI, sayı: 2, s. 8.

- [4] Oral, Kenan, "Muvatta' Ne Zaman Yazıldı?", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2020, cilt: XX, sayı: 2, s. 906.
- [5] Yusuf Guraya, Muhammed, "Mâlik b. Enes'in Muvatta'nın Telifine Dair Tarihî Arka Plân", Çev. Rahile Kızılkaya Yılmaz, Hadis Tetkikleri Dergisi , 2020, cilt: XVIII, sayı: 1, ss. 141-142; Özdemir, Recep, "İmam Mâlik'in Muvatta'ı Üzerine", Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 19. Cilt, Haziran, 2017/1, s. 101.
- [6] Özel, "Mâlik b. Enes", s. 509.
- [7] Özel, "Mâlik b. Enes", s. 511.
- [8] Kandemir, M. Yaşar, "Muvatta", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 31, s. 416.
- [9] Özdemir, "İmam Mâlik'in Muvatta'ı Üzerine", ss. 100-105.
- [10] Kandemir, "Muvatta", s. 417.
- [11] Mâlik, b. Enes Ebî Abdillâh , el-Muvatta' (Rivâyetu Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî, I-II), Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1997, Cihad 3/575.
- [12] Mâlik, el-Muvatta' , Oruç, 21/414.
- [13] Dönmez, İbrahim Kâfi, "Amel-i Ehl-i Medîne", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 3, ss. 21-25.
- [14] Karaman, Hayreddin, İslâm Hukuk Tarihi , İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 207.
- [15] Özdemir, Recep, "İslam Hukuku Tarihi Açısından Muvatta'nın Konumu", I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Asos Congress Bildiri Kitabı , 13-14-15 Ekim 2016, s. 2166.
- [16] Özel, "Mâlik b. Enes", s. 510.
- [17] Özel, "Mâlik b. Enes", s. 510.
- [18] Özdemir, "İmam Mâlik'in Muvatta'ı Üzerine", s. 115.
- [19] Bardakoğlu, Ali, "İstihsan", TDV İslâm Ansiklopedisi , c. 23, s. 345.
- [20] Özel, "Mâlik b. Enes", s. 511.
- [21] Kılıçer, M. Esat, "Büyük İslam Bilginlerinden İmam-ı Mâlik b. Enes", Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, 8. Cilt, 80-81. sayı, Ocak-Şubat 1969, s. 27.
- [22] Hâlidî, Semâin "Menhecu Fıkhiyyu li'l-İmam Mâlik fî Muvatta'", İslâm Hukuku Araştırmalar Dergisi , Sayı: IX, s.295-312, Konya, 2007, s. 299.